

På Nybrovikens is

– en vintertida offentlighetsform

Åke Abrahamsson

När farmor åkte skridskor... är en fras som lockar fram sång, bjällerklang och – om inte annat – nostalgiskt flugiga femtiotalsminnen. På Nybrovikens is är också ett inbegrepp av den "gamla goda tiden" då storstadsborna på småstadsmanér sällskapade till brunnsmusik och på samma gång utövade stärkande

vintersport. Ändå rör det sig om en blott tjugotvåårig era. Själva banan öppnades den 17 januari 1884 och upplevde sin sista säsong vintern 1904/05, efter det att båttrafiken ökat och avloppsutsläppen i Nybroviken gjort isen alltmer missfärgad och porös.

Den korta sagan förstås bäst som ett led i den bor-

Kvällsbild från Nybroviken. Runt den upplysta musikpaviljongen står publik, omcirklad av par- och ensamåkare. Akvarell av Edvard Forsström, omkring 1896. SSM.

Nybrovikens skridskobana som den såg ut 1895. Utefter kajerna trängs åskådare. På löparbanan pågår hastighetsåkning. Ett staket särrar figuråkare från nöjesåkare. Teckning av Robert Haglund (förmodligen efter ett fotografi) och xylografi av Wilhelm Meyer. Reprofoto i SSM.

gerliga offentlighetens utveckling. I takt med marknadsekonomins utbredning växte det fram en ny kulturell överbyggnad, där medelklassen umgicks och meddelade sig med varandra. Detta vid sidan av den ceremoniella hovkulturen och den politiska maktens statsoffentlighet, det som utgjorde överhetens kommunikationssammanhang. Som komplement till isoleringen i den borgerliga intimsfären uppstod ett till marknadsekonomi orienterat kulturliv. Bland annat etablerades teatrar, varietéer, musikkaféer, galanteributiker och mondäna promenadstråk. Sommartid flanerade man i Kungsträdgården, ”lekte

folk” på Gröna Lund eller sökte sig ut i naturen, medan vinterns umgänge mestadels skedde inomhus på offentliga eller privata tillställningar. Gator, torg och öppna platser var av tradition arbetarbefolkningens – framför allt ungdomens – område, tillika med stadens otaliga källare och krogar.

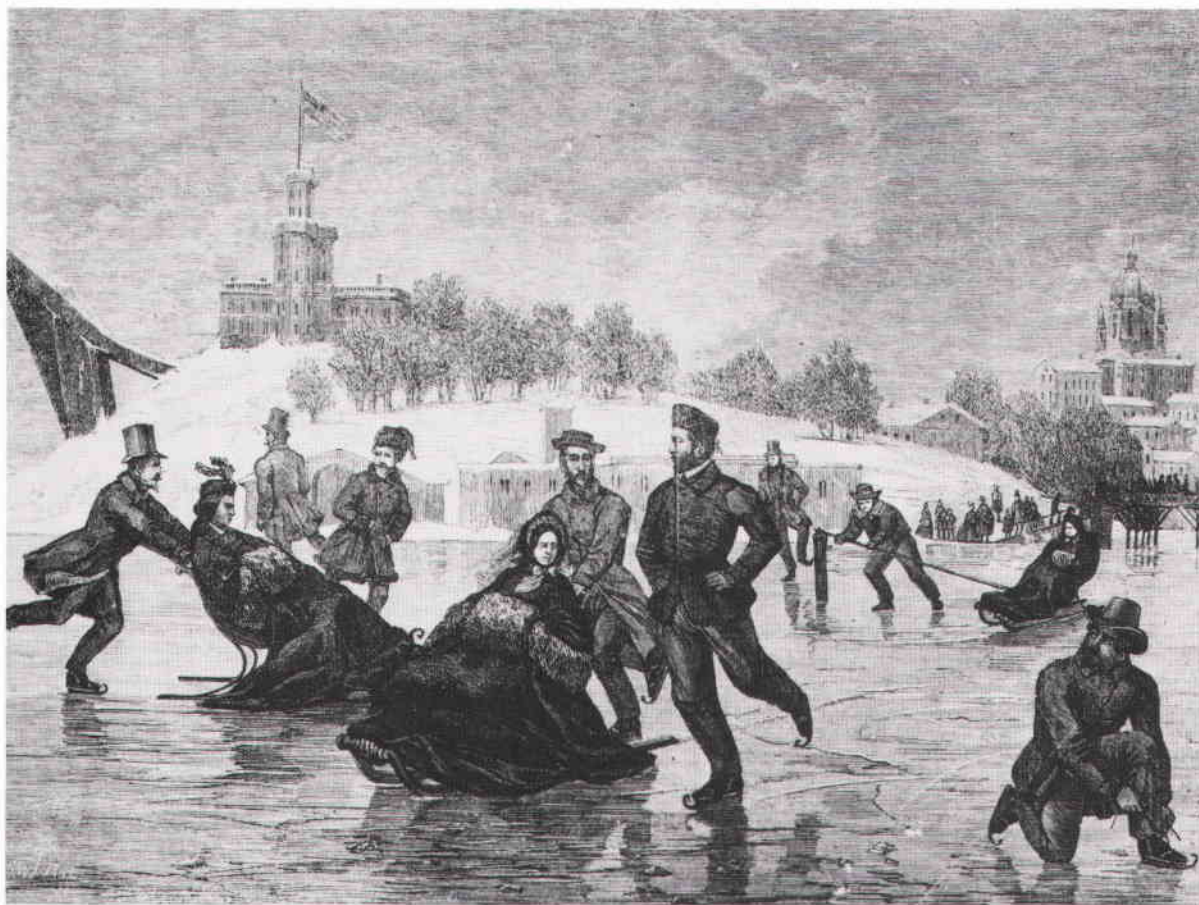
Stadens klasser på det hala

Fram till 1880-talet var också Nybroviken, liksom Riddarfjärden, de ”lägre klassernas” tillhåll. Isflaken lockade till ungdomliga manbarhetsriter. De frusna

vattnen gav stora ytor för allehanda upptåg. Primitiva "träbrallor" och "islägg" användes för tävlingar och nöjesåkning. Driftiga hamnkarlar brukade därtill på eget bevåg skotta fram konkurrerande skridskobanor, åtskilda av snövallar vilka ibland flöt samman i en oframkomlig sörja. Tillträde kostade minst en femöring och varje "isbjörn" bevakade noga sitt revir. Om någon åkare hamnat fel riskerade denne att krävas på ytterligare en avgift. Bland ung-

domen var det en sport i sig att söka undkomma dessa prejerier. Å andra sidan hyste man en gemensam aversion gentemot "bättre klädda". Ute på det hala blev de offer för trakasserier och smäleik. Det kunde vara förenat med verklig fara att våga sig ut på Nybroviken. I en minnesbild från 1894 berättar ett offer om hur horder av halvvuxna pojkar skrånande omkring på isen. Särskilt roligt var att med ett utspänt rep dra omkull alla som kom i deras väg.

Drottning Lovisa och Karl XV med uppvaktning på Kungliga skridskobanan nedanför Kastellholmen. Xylografi efter teckning av Gustaf Wilhelm Palm. Illustrerad Tidning 22 februari 1862.

”Olycklig hvar och en, som hade oförsigtigheten att bära hög hatt; i det rådande halfmörkret omringades han af en skara vilda sällar och kunde prisa sig lycklig om han slapp undan med en stukad storm.” Ville det sig riktigt illa kunde ”djurgårdsbusarna” och deras lika oregleriga fränder på Ladugårdslandet komma till förstärkning. Med ”beckiga daggar i sina grofva näfvar” skrinna de runt och utdelade hugg och slag. Inte förvånande höll sig därför äldre personer borta. Samma sak gjorde fruntimmer och flickor. Isen var arbetarnas offentlighet, försvarad i ord och gärning.

Mycket riktigt uppfattades också planläggningen av en mer fashionabel skridskobana som ett inkräktande på arbetarbefolkningens fri- och rättigheter. ”Hvart skola de fattiga barnen händanefter taga vägen?”, utropade tidningen Vikingen den 2 februari 1884. I de ”lägre klassernas organ”, Fäderneslandet, rasade man (samma dag) mot ”monopoliserandet af Nybroviken i enskild hand”, och krävde att isen även framdeles skulle vara öppen för alla – ej enbart för dem som hade råd att betala tre kronor för ett säsongskort. I ledare och insändare talades om en ny klasskillnad, en ny social orättvisa. Den borgerliga och konservativa pressen, däremot, såg fram emot uppsnyggningen och en mer civiliserad vintersport. Arbetarungdomen hade ju fortfarande Riddarfjärden att tillgå och kunde för den delen söka sig längre bort.

Ett kungligt föredöme

Men skridskoåkningen hade samtidigt andra förebråkare. En bild (av Gustaf Wilhelm Palm) i Illustrerad Tidning den 22 februari 1862 visar en skridskoförsedd Karl XV, framskjutande sin gemål på sparkstötting på isen mellan Skeppsholmen och Kastellholmen. Ingivelsen kom från borgarkejsaren Napoleon III som året innan, med skridskor på fötterna, dragit sin äkta hälft på kälke över Boulognersjöns glanskis. Skridskoåkning blev därefter ”en vogue” och skridskor en modeartikel, så även i den höga nord. En annan ”trendsättare” var amerikanen Jackson Haines, på besök i Stockholm första gången vårvintern 1866. Med sin ekvilibristiska uppvisningsåkning – bla till förmån för ett framtida universitet – tjusade han såväl hög som låg. Samma år

Skridskokungen Jackson Haines, uppvisningsåkare och lärare åt svenska skrinna. Han uppträdde också på rullskridskor, bla på Kungliga Operan och Djurgårds-teatern. Bidrog även till att 1869 introducera den ”hjulbenta hästen” – velocipeden. SSM.

bildades under Karl XV:s beskydd Kungliga Skridskoklubben. Själva banan anlades inne i viken vid Kastellholmen. Som omklädningslokal nyttjades först ett befintligt badhus tills man 1882, tillsammans med Kungliga Svenska Segelsällskapet, fick en fast paviljong. Medlemskapet begränsades till samhällets högre kretsar med anknytning till den smått förborgerligade hovkulturen.

Societeten kunde här råkas under enklare former och i något friskare luft än i balsalen. Även här gavs det täcka könet tillfälle att visa upp sig, vederbörligen påpassade av påpälsade förkläden. Promenadklädda i långa klänningar och höga hattar figuråkte noblessens damer och herrar på isen, ofta i sällskap med kungafamiljen som i en trängre krets gärna demonstrerade ett demokratiskt sinnelag. Ibland om kvällarna anordnades stora fester med marschaller, tjärtunnor, glögg och glättig militärmusik. Från land beskådade allmänheten det höga nöjet, säkerligen med blandade känslor.

Borgerligheten söker uterum

Under tiden höll de verkliga skridskoentusiasterna till inne i Djurgårdsbrunnsviken. Sporrade av Per Henrik Lings romantiska friluftsideal och gymnastiska krigsövningar sökte man återuppliva götiskt mannamod och vikingarnas framfart. Bättre rustade än skridfinnar och andra hade man sedan 1830-talet tillgång till den moderna järnskridskon. Smått legendariska blev de studenter vilka 1857 skrinat från Uppsala till Stockholm. Redan på 1870-talet anordnades tävlingar med "naturkonståkare" och från 1880 fick man låna Stockholms Roddförenings båthus och pontonbrygga. Inte bara att skridskoåkning ansågs som ett uppfriskande, hälsosamt och angenämt vinternöje, så mycket mer som det kvinnliga elementet kom till och förskönade tillvaron, här kunde även den – i socialdarwinistisk tolkning – naturliga tävlingslusten komma till uttryck. Fram-

Amerikanen Jackson Haines uppträder inför publik till förmån för Decemberfonden, med uppgift att samla pengar till ett stockholmskt universitet. Uppvisningen ägde rum i inhägnaden bakom det sk Sillhovet – och Nationalmuseum. Xylografi efter teckning av Knut Alfred Ekwall. Ny Illustrerad Tidning 26 januari 1867.

för allt rörde det sig, i åkarnas ögon, om en sant fosterländsk verksamhet. Eldsjäl och pådrivare var kaptenen Viktor Balck, tillika ordförande i Roddföreningen som stod för banans skötsel. I föreningens regi arrangerades också varje år, ända fram till 1887, hastighets- och konståkningstävlingar. Förhållandena var dock inte de allra bästa och den låga publiktillströmningen invercade menligt på roddarnas ekonomi. Balck kastade därför sina ögon på den större och mer centralt belägna Nybroviken, som ett måhända lämpligare och lönsammare alternativ. I sin Tidning för Idrott – med sin fornnordiska klang föredrogs ordet idrott framför det engelska, föregivet vekare ordet sport – agiterade han för saken och målade upp bilden av en modern rännarbana med rötter i en äktsvensk tradition.

Idén övergick i handling och i april 1883 bildades Stockholms Allmänna Skridskoklubb, med uppgift

att befrämja skridskoåkningen som "sant folklig idrott" och att på Nybroviken anlägga en stor och tidsenlig skridskobana "tillgänglig för alla" som kunde betala. I prospektet poängterades vikten av god ordning och fullkomlig trygghet, underförstått ett avvisande av tidigare klientel. I styrelsen ingick, förutom Balck, en lång rad aktningvärda personer vilka snabbt fick stadsfullmäktige på sin sida. Till allmän förvåning släppte man till hela viken, inte bara den yttre del som klubben hoppats på. Som ett mindre streck i räkningen förbjöds dock all form av servering i anslutning till banan. Tack vare goda bankkontakter lyckades klubben sedan skaffa kredit och kunde snabbt beställa nödvändiga byggnader och materiel.

En ny vinterinstitution

Wiener Eislauf Verein och Christiania Skridskoclub bidrog med råd och dåd och inför den annalkande vintern inleddes en febril aktivitet. Så fort sjöfarten upphört och vattnet frusit till lades ett bomstängsel tvärsöver viken. Banan kom därmed att anta en hästskoartad form och på kajen mot Berzelii Park byggdes en paviljong som klubblokal, värmestuga och omklädningsrum. Dessutom tillkom materialbod och maskinhus för den elektriska belysningen, den kanske viktigaste förutsättningen för banans lyskraft och popularitet. En särskild löparbana anlades och i mitten fick konst- och nöjesåkarna husera. Trots den relativt höga avgiften strömmade folk till. Efter första säsongen kunde klubben glädja sig åt ett överskott, stort nog att täcka det mesta av gjorda investeringar.

Framtidsutsikterna var således ljusa och idéerna många ifråga om kompletteringar och förbättringar. Första året bestod belysningen av endast en båggljuslampa placerad vid nedgången till isen. Högst på dagordningen stod därför en förstärkt illuminations-effekt. Vintern 1886 åtgärdades detta med en pontonflotte på vilken reste sig en mast, krönt av sex nya

båggljuslampor. Resultatet blev över förväntan och väckte stor beundran. Banan blev nu som en upplyst scen som inte, med undantag för kulisserna, tillät några mörksens gärningar. Belysningen kom därefter att ytterligare ökas. Något som krävde ett eget elektricitetsverk med ångpanna och ångturbin. På flotten byggdes därtill en ståtlig musikpaviljong och på kajen läktare för utpustande skrinnare och huttrande publik. Det med granar markerade bomstängslet flyttades 1889 längre ut i viken jäms med Hovslagargatans förlängning, varmed åkarna fick ännu större yta att röra sig på. Samtidigt doserades kurvorna på löparbanan, inte minst för att undvika generande omkullåkning. Runt om och mitt över isen spändes slutligen linor med färgade vimplar, som än mer förhöjde stämningen och spred glans över borgerlighetens nya vintertillhåll.

Isen som tävlingsarena

Individuell tävlan till Fosterlandets ära var i denna, den organiserade kapitalismens era, ett dyrkat ideal. Som på marknadens arena borde likväl tävlandet ske under ordnade former, med bestämda spel- och moralregler och med bibehållen respekt för tidens överhet. Reklam för skridskosporten gjordes främst i Balcks Tidning för Idrott, som ville skola ungdomen till nationens atletiska riddarvakt. Enligt Balck var det främst viljan, "denna mäktiga faktor, som gör den svage stark", som måste uppövas. Och vad passade här bättre än en kamp på halt underlag i ett friskt och stärkande vinterklimat. I tidningen kunde intresserade läsa om utländska tävlingar, om nya typer av skridskor för olika ändamål samt inte minst om utförda bedrifter och stordåd.

Första åren bedrevs tävlingarna i Roddföreningens regi. Redan från början uppstod dock en besvärande rivalitet mellan hastighets- och figuråkare, där de sistnämnda oftast fick stryka på foten. Främst sades man på kapplöpningar, tyvärr med blygsamma

tidsresultat. Som kompensation bedömdes därför på samma gång de åkandes hållning och "rörelseform" samt deras kondition efter målgång. Både vuxna och ungdomar deltog, till att börja med i egenskap av amatörer. Dessutom anordnades tävlingar i figuråkning, där snart utvecklades en skara "professionister" av bägge könen. Namnkunniga var särskilt Hainoslärjungen Carl Fredrik Mellin och på kvinnosidan Elsa Broman. Allteftersom tävlingssäsongerna avlöste varandra uppstod "professionister" även bland hastighetsåkarna vilka så småningom kände sig mogna för att mäta sina krafter med utländska skinnare.

Vintern 1887 utlystes de första internationella tävlingarna på Nybroviken, men då ingen utländsk åkare anmälde sig tvingades Allmänna Skridsko-klubben (som nu tagit över) inskränka sig till ett svenskt mästerskap, där hastighetsåkarna kunde förkovra sig på distanserna en engelsk mil och 5 000 meter medan de undanskymda figuråkarna slipade sina konster. Den 24 februari 1889 blev det så äntligen en internationell turnering, fast bara med finländare och norrmän eftersom andra utlänningar i sista stund lämnade återbud. Förväntningarna var högt uppskruvade, allrahelst som de svenske – med "championen" Thomas Thomas i spetsen – visat god form i en förberedande uppvärmning. Kungen, hovet och tusentals åskådare var på plats, men dessvärre var det norrmännen som i stor stil tog hem segern. Efter det att klubben sponsrat framtagningen av en förbättrad hastighetskridsko tog man så revansch året därpå, med hjälp av de nya hjältarna Oskar Grundén och Gustaf Fjaestad. Som ytterligare en demonstration av den svenska mannakraften arrangerades en tävling mellan soldater, vilka på ryggen bar ränsel, filt, kappa, gevär och övrig packning – men "ändå åkte både fort och väl". Också bönderna fick visa upp sig i en speciell allmogetävling.

Under 1890-talet och i början av det nya seklet fortsatte tävlandet och idrottsutbytet. Man deltog i

europiska skridskokongresser, anpassade banor, grenar och bedömningsgrunder till internationell standard. En instruktör tillsattes i konståkning enligt den sk Wienerkolan, en satsning som resulterade i fler och skickligare figuråkare. Nordiska spel

Vid 1890 års tävlingar kom Oscar Grundén, Thomas Thomas och Gustaf Fjaestad etta, trea och tvåa på distanserna 1 engelsk mil och 5 000 meter. Segertiderna var 2,55 2/5 respektive 9,44 4/5 minuter enligt samtida uppgift.

Svenska vinternöjen: Mälarisen i månsken. Xylografi efter teckning av Knut Alfred Ekwall. Ny Illustrerad Tidning 2 april 1870.

avlöstes av världsmästerskap med Ulrich Salchow som ny svensk stjärna. Under tiden ägnade sig hastighetsåkarna åt Europamästerskap på distanserna 500, 1 500, 5 000 och 10 000 meter. Kung Borens nyckfullhet försämrade dock emellanåt isförhållandena, varför arrangörerna i stället började nyttja Idrottsparkens (den blivande Olympiastadions) och Östermalms Idrottsplats fasta och spolade banor. Inte desto mindre bidrog tävlingarna på Nybroviken till att göra skridskoåkningen till en nationell folksport.

Stockholms populäraste vinternöje

Men tävlingarna var bara spännande avbrott. Däremellan fyllde banan funktionen som mötes- och festplats för huvudstadens borgerlighet. På förmiddagarna sökte sig barnflickorna dit med sina skyddselingar och på eftermiddagarna var det skolungdomens tur att rista runor i isen. Senare fick de sällskap av litet äldre åkare av bägge könen. Skridskoåkning hade nu blivit "comme il faut" även bland unga damer

vilka i sin nyvunna frihet gärna blandade idrott med kurtis. Ett särskilt, "tight" och brämat skridskomode skapades och pälsmuffen kom åter till heders. Och mitt på isen reste sig det upplysta musiktemplet, där ett musikkapell från omväxlande Svea och Göta Livgarden spelade var och varannan kväll. Musiken inspirerade i sin tur till karusellåkning runt kapellet, endera parvis eller i långdans. Ditintills hade man bara haft övervakade "muffbaler" och det skulle dröja en bit in på 1900-talet innan den moderna danssalongen föddes. Passioner blossade upp och kyldes av, det var – som Claes Lundin uttryckte sig – "flaggor och musik, folkträngsel, lifliga samtal, glada utrop, deltagande och rörelse överallt."

Stämningen av "frisk fröjd och käck munterhet" stördes dock emellanåt av provocerande arbetarungdomar, även lockade av den kvinnliga fågringen. Samtidigt hade Nybroviken fått konkurrens av en bana på Riddarfjärdens södersida. Också där upprestes en musikpaviljong, kompletterad med gottkiosk och värmestuga. Vid Munkbron fanns dessutom en enklare bana – kallad Filadelfia – för ett mer proletärt klientel. Hårtill kom Sveabanan på Klara sjö, medan långfärdsåkare och skridskoseglare sökte sig ut på Mälarens isar. Men ingen bana gick upp mot den på Nybroviken, efterhand naggad i kanten av isbrytande båtar. Sista säsongen avslutades med en ståtlig illuminationsfest den 5 februari 1904. Kajerna var fyllda av en myllrande människomassa som tog den festligt klädda banan i betraktande. Förutom fladdrande flaggor och vimplar var otaliga kulörta lyktor spända över viken. På isen fladdrade romerska ljus och i fönstren runt omkring strålade lampors sken. Något som tillsammans med ett sprakande fyrverkeri bidrog till en effektivt ändalykt.

Redan på 1920-talet mindes man med vemod den glada, harmlösa trevnad som utvecklades på den då legendomsusade banan, i kontrast till ett föregivet flackare och mer kommersialiserat nöjesliv. För Svenska Dagbladet (27/1 1924) representerade den

"en liten festlig plats mitt i stadens hjärta, vars rörliga vimmel, musik och ljus alltid attraherade den förbipasserande och gav ett ökat skimmer av färg och glans åt stadsbilden." I nostalgins backspegel framstod sekelskiftets Stockholm som en pittoresk idyll, visserligen med fattigdom och smuts men utan den moderna tidens klassmotsättningar och omoral. Men egentligen var det inte mycket som hade förändrats. I själva verket kan hävdas att auran kring Nybrovikens is i samtiden – och för eftervärlden – drog ögonen från elände och misär. Påpekas bör också att anläggningen av banan skedde under protester från arbetarbefolkningens sida. I mycket rörde det sig om en annektering av dess traditionella kommunikationsområde. För borgerligheten däremot, innebar den nya, vintertida offentlighetsformen en möjlighet att bryta isoleringen, att idka idrott och romantik, att utbyta erfarenheter och skvaller, att bygga upp en ny kulturell identitet – under Fosterlandets gamla fana.

KÄLLOR

Tryckta källor och litteratur

- Anderberg, A. mfl, Berättelse över Stockholms allmänna skridskoklubbs verksamhet 1883–1923. 1925.
Bergman, C G mfl, Tio vintrar på Nybroviken. Stockholms allmänna skridskoklubb 1884–1894. 1894.
Hentzel, R., Lek – karlatag – sportevenemang. I Berg, G mfl, Det glada Sverige III. 1948.
Lundin, C., Nya Stockholm. 1890.
Thomas, W W., Från slott till koja. Minnen från en flerårig vistelse i Sverige. 1891.
Tjerneld, S., Stockholmsliv. Bd 2 [Söder om Strömmen]. 1988.
Weidenhielm, E G., Från flydda tider. Minnen och intryck. 1926.